

УДК 338.432:655.3:633.85(477)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.127.215

Чехов С. А., к.е.н.,*Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур НААН***Чехова І. В., к.е.н.***Інституту олійних культур Національної академії аграрних наук України,**м. Запоріжжя, Україна*

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану процесу виробництва соняшнику в Україні. Динаміка виробництва соняшнику є позитивною. Визначено, що позитивна динаміка забезпечена за рахунок таких факторів: зростанням площ посіву та збільшенням рівня урожайності. Здійснено аналіз структури посівних площ під соняшником в областях України, представлено зміни структури посівів, виділено області-лідери. Здійснено аналіз балансу попиту та пропозиції соняшнику на аграрному ринку. Визначено, що баланс попиту та пропозиції насіння соняшнику досягається за рахунок збільшення виробництва та імпорту, скорочення початкових запасів. Виділено основний напрямок споживання товарного насіння соняшнику – переробка на олію з подальшим експортом олії. Визначено, що резервом збільшення кінцевих залишків соняшнику є стаття «втрати». Рівень рентабельності соняшнику зріс. Розраховано, що зростання рентабельності вирощування соняшнику становило 25,5 %, собівартість виробництва соняшнику зросла на 25–30 %, середня ціна на соняшник зросла у 2,2 рази. Обґрунтовано, що нижча собівартість і найвища ціна роблять культуру соняшник популярною серед суб'єктів аграрного сектору. Деталізовано структура собівартості соняшнику. Наведено основні статті витрат на виробництво цієї культури. Акцентовано увагу на тому, що відбувається процес інтенсифікації виробництва соняшнику. Цей процес здійснюється за рахунок застосування сучасної механізованої техніки, підвищення рівня землеробства, раціонального та економного використання матеріальних ресурсів. Зазначено, що відбулося зростання мінімальних і максимальних цін на соняшник на внутрішньому ринку. Встановлено, що за період дослідження цінові позиції олійних культур змінилися. Соняшник за рівнем ціни зайняв першу позицію.

Ключові слова: виробництво соняшника, ринок олійних культур, обсяг експорту насіння товарного соняшнику, структура витрат, собівартість виробництва, рентабельність, ефективність виробництва, ціна реалізації

УДК 338.432:655.3:633.85(477)

THE ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.127.215

Chekhov S., PhD in Economics,*Experimental Station of rare and aromatic crops NAAS***Chekhova I., PhD in Economics***Institute of Oilseeds of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,**Zaporozhye, Ukraine*

The article tests the current state of sunflower production in Ukraine. The dynamics of sunflower production is positive. It is determined that positive dynamics is ensured due to the following factors: growing area of sowing and increasing yield. The analysis of the structure of sown areas under sunflower in the regions of Ukraine is carried out, changes in the structure of crops are presented, and the region-leaders have been identified. The analysis of balance of demand and supply of sunflower in the agrarian market is carried out. It was determined that the demand and supply of sunflower seeds, import, reduction of initial stocks. The basic direction of consumption of sunflower seeds is allocated - processing to the oil with the subsequent export of oil. It is determined that the reserve for increasing sunflower residue is a "loss" article. The level of profitability of sunflower has grown. It was calculated that the growth of the profitability of sunflower growing was 25.5%, the cost of sunflower seed production increased by 25-30%, the average price for sunflower seeds increased by 2.2 times. It is substantiated that the lower cost and the highest price make sunflower culture popular among the subjects of the agrarian sector. The structure of the cost of sunflower is detailed. The main articles of expenses for the production of this crop are given. The attention is paid to the fact that there is a process of intensifying the production of sunflower. This process is carried out through the use of modern mechanized equipment, raising the level of agriculture, rational and economical use of material resources. It was noted that there was a rise in the minimum and maximum prices for sunflower in the domestic market. It was established that during the period of research the price positions of oilseeds changed. Sunflower in the price level took the first position.

Keywords: sunflower production, market of oilseeds, export volume of sunflower seeds, cost structure, production cost, profitability, production efficiency, sales price.

Актуальність. Олійні культури є важливою складовою економіки багатьох країн світу. Позитивна динаміка їх виробництва спостерігається протягом останніх 5 десятиріч, а нарощування обсягів світового виробництва становило 14 разів - з 37 до 530 млн. т. Провідною олійною культурою, обсяги виробництва та експорту якої найвищі в світі, є соя, ріпак займає другу позицію, за ним – соняшник. До нішевих культур на

світовій арені належить льон олійний. На сьогоднішній день в світі вирощується понад 520 млн. т олійних культур, з них 320 млн. т сої, 70 млн. т – ріпаку, 40 млн. т соняшнику, 2,7 млн. т льону олійного. Таке співвідношення обумовлено сформованими напрямками споживання цих культур, застосуванням у харчовому раціоні населення (у вигляді насіння або олії), попитом у галузі тваринництва та переробки. Україна глибоко інтегрована в світовий ринок олійних культур.

Соняшник був і залишається провідною олійною культурою в Україні, займаючи близько 90% у структурі олійних культур. Вирощування соняшнику збільшується щороку і має сталу позитивну тенденцію виробничих і економічних показників. Протягом останніх 10 років сформувалася сприятлива ринкова кон'юнктура на ринку олійних культур для нарощування обсягів виробництва соняшнику, а економічна складова є привабливою для суб'єктів господарювання. Останньою тенденцією, що сформувалася в даному сегменті є нарощування темпів виробництва цієї культури на території західних областей України, що у попередніх періодах не спостерігалось.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку вітчизняної олійно-жирової галузі присвячені роботи І.Ю. Гусєвої [1,2], В.І. Аранчій, І.В. Перетяцько [3], Кузьмінської [4]. Економічні аспекти виробництва олійних культур представлено в наукових публікаціях М.О. Тонюк, С.М. Концеби [5], Шайко О.Г. [6], А. Новосьолова [7], О.В. Сакви [8], І.В. Чехової [9], Потриваєвої Н.В. [10]. Ринок соняшнику проаналізований О. Тартаковським [11], В.К. Пузіком [12], А. Платоновою [13]. Механізм ціноутворення, аналіз цінової кон'юнктури представлено в дослідженнях О.М. Шпичака [14], О.В. Боднар [15]. Констатуємо вагомість одержаних наукових результатів теоретичних і практичних питань функціонування ринку олійних культур, зазначимо, що існують недостатньо досліджені сфери комплексного вивчення та оцінки ефективності виробництва соняшнику.

Мета – висвітлення сучасного стану та надання оцінки ефективності виробництва соняшнику в Україні.

Результати досліджень. Щороку відбувається зростання виробничих показників соняшнику і вони є рекордними, ринок соняшнику є прогнозовано зростаючим. За останні три роки зафіксовано високі темпи зростання виробництва соняшнику з 10,1 до 15 млн. т

(+47%). Позитивна динаміка забезпечена, по-перше, зростанням площ посіву на 1 млн. га, або на 20% (з 5,2 до 6,2 млн. га), по-друге, збільшенням рівня урожайності з 19,4 до 23,9 ц/га (Табл. 1.) Аналіз структури посівних площ під соняшником в розрізі областей показав, що понад 50% всього урожаю 2016 р. забезпечено сільськогосподарськими виробниками Дніпропетровської (10%), Кіровоградської (10%), Запорізької (10%), Миколаївської (9%), Харківської (10%), Одеської (8%) областей (Рис. 1). У порівнянні з 2015 р. наростили частки у загальній структурі площ на 1 п.п. Запорізька, Миколаївська та Одеська обл., значне скорочення посівів соняшнику зафіксоване у Полтавській обл. (-3%). Отже, основне вирощування соняшнику концентрується в зоні Степу України.

Таблиця 1 – Динаміка виробничих показників соняшнику в Україні

Показники	2014	2015	2016	Зміни, %
Соняшник				
Валовий збір, тис. т	10133,8	11181,1	14927	147,3
Площа збирання, тис. га	5212,2	5166,2	6253	120,0
Урожайність, ц/га	19,4	21,6	23,9	123,2

Джерело: розраховано авторами на основі [19]

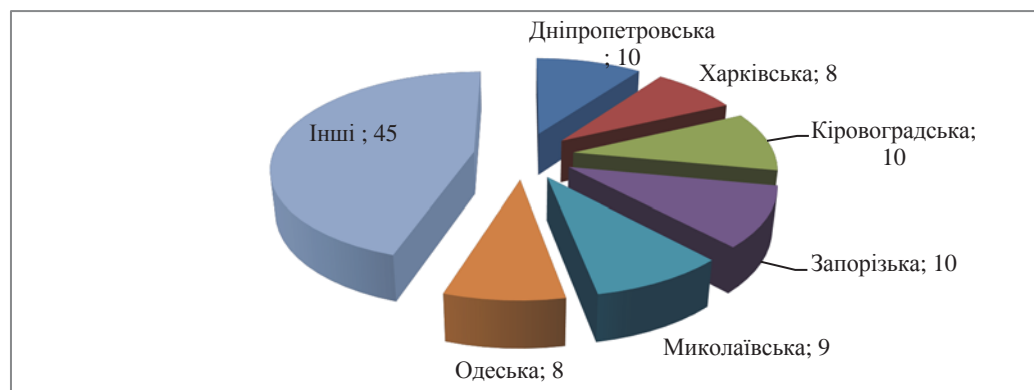

Рис. 1. Структура посівів соняшнику в розрізі областей України в 2016 р.

Джерело: розроблено авторами на основі [19]

Обсяг пропозиції соняшнику зріс з 11 млн. т. у 2014 р. до 15 млн. т у 2016 р., або на 4 млн. т. Аналіз балансу попиту та пропозиції соняшнику за минулі три роки показав збалансованість попиту та пропозиції соняшнику на ринку за рахунок збільшення виробництва (+38%), обсягів імпорту (+47%) та скорочення початкових запасів (-20%). Резервом збільшення кінцевих залишків соняшнику є стаття «Втрати», яка збільшується щороку та становить 150 тис. т. У напрямках споживання суттєве зростання зафіксовано по статті експорту (у 4,2 рази). Зазначимо,

що тенденція до збільшення обсягів експорту насіння товарного соняшнику намітилася з 2015 р., до цього року експорт щороку скорочувався завдяки дії 10% експортного мита. Цікаво, що темпи виробництва насіння товарного соняшнику дорівнюють темпам його переробки. Ринок соняшнику збалансований (Табл. 2).

Таблиця 1 – Баланс попиту та пропозиції соняшнику в Україні, тис. т.

Показники	2014	2015	2016	Зміни, %
Загальна пропозиція	10926,0	11867,5	15052,3	137,8
Початкові запаси	126,2	94,4	101,9	80,7
Валовий збір	10783,8	11751,1	14927	138,4
Імпорт	16,0	22,0	23,5	146,9
Загальне споживання	10831,6	11776,8	14929,5	137,8
Переробка на олію	10507,7	11435,0	14495,1	138,0
Насіння	26,0	30,5	31	119,2
Втрати	179,3	148,7	150,5	83,9
Експорт	45,5	90,0	191,2	420,2
Інше	73,1	72,6	61,7	84,4
Кінцеві залишки	94,4	90,6	122,8	130,1

Джерело: розроблено авторами на основі [20]

Ефективність виробництва - це економічна категорія, у якій проявляється найважливіша сторона діяльності підприємства - його результативність. Узагальнюючим показником економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є рентабельність. Рентабельність розраховується шляхом зіставлення валового доходу або прибутку з витратами. На основі аналізу середнього рівня рентабельності можна визначити, які види продукції забезпечують прибуткову діяльність виробників. Аналіз результативного показника рентабельності олійних культур за 2016 р. показав, що серед основних олійних культур найбільший рівень рентабельності зафіксовано по насінню соняшнику - 62 %, на другій позиції соя – 52%, на третьому – ріпак – 45%. Зазначимо при цьому, що рентабельність рослинництва загалом дорівнює 44,3%. Отже, рентабельність олійних культур перевищує середній показник галузі. Протягом 2014-2016 рр. рівень рентабельності соняшнику демонстрував стабільний тренд до зростання. Зростання рентабельності по соняшнику становило 25,5% - від 36,4% у 2014 р. до 62 % у 2016 р. Собівартість виробництва олійних культур щороку зростає на 25-30%, а собівартість соняшнику зросла на 30% і дорівнює 4,5 тис. грн. за 1 тону. Середня ціна на соняшник зросла у 2,2 рази з 4700 грн/т у 2014 р. до 10550

грн/т у 2016 р. Нижча собівартість при найвищій ціні пояснюють популярність культури соняшник і щорічне зростання виробничих показників цієї культури (Табл. 2).

Від рівня собівартості залежать економічна ефективність вирощування сільськогосподарських культур, фінансові результати діяльності підприємства, темпи розширеного відтворення, фінансовий стан підприємства. За економічним змістом і видами витрат, що включаються у собівартість продукції, розрізняють виробничу і повну собівартість.

Таблиця 1 – Економічна ефективність виробництва соняшнику в Україні

Показники	2014	2015	2016	Зміни, % (+,-)
Рентабельність, %	36,4	80,5	61,9	25,5
Собівартість, грн/т	3474	3614	4512	130,0
Середня ціна реалізації, грн./т	4700	8375	10550	224,5

Джерело: розроблено авторами на основі [19]

Виробничу собівартість формують витрати, що пов'язані з виробництвом і доробкою продукції. В повну собівартість включають виробничу собівартість та витрати підприємства, пов'язані зі збутом продукції. Завданнями аналізу собівартості продукції є: вивчення структури собівартості; виявлення ресурсів для подальшого зниження собівартості продукції; розроблення заходів по мобілізації резервів економного витрачання матеріальних, трудових, грошових ресурсів або мінімізації виробничих витрат.

Структуру виробничих витрат аграрних підприємств при виробництві олійних культур формують такі статті витрат:

- Насіння і посадковий матеріал – визначаються за реальними для господарства нормами висіву на 1 га з урахуванням якості, призначення посіву, попередника, технологічних особливостей тощо. Вартість насіння і садивного матеріалу розраховується виходячи з вартості використовуваного насіння і садивного матеріалу власного виробництва та купованого. Частка купованого насіння береться такою, яка фактично складається у господарстві.

- Мінеральні добрива – вартість мінеральних добрив обчислюють за науково обґрунтованими нормами їх внесення при певному рівні врожайності тієї чи іншої культури та цін їх придбання.

- Нафтопродукти – витрати на пально-мастильних матеріалів визначають за цінами їх придбання на умовах франко-господарство та нормативами використання згідно з прийнятими технологіями виробництва з урахуванням урожайності сільськогосподарських культур.

- Оплата послуг і робіт сторонніх організацій.

- Інші матеріальні витрати – відображаються витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом певної продукції, а саме: витрати на пусконаладжувальні роботи, платежі за страхування майна, урожаю, а також окремих категорій працівників.

- Прямі витрати на оплату праці – включають заробітну плату за окладами і тарифами, премії і заохочення, компенсаційні виплати працівників, зайнятих безпосередньо на виробництві певного виду продукції згідно з технологією або фактичним виконанням, а також працівників, які не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва, але без них процес виробництва неможливий.

- Амортизація необоротних активів – витрати в частині амортизації основних засобів, нематеріальних та інших необоротних активів обчислюють за діючими нормами амортизації у процесах до їхньої балансової вартості на початок звітного періоду, переносять на створену з використанням основних засобів продукцію або виконані роботи (послуги) безпосередньо чи пропорційно іншим показникам, які є підставою для розподілу амортизації (відпрацьованим тонно-кілометрам, виробленим умовним еталонним гектарам тощо).

- Відрахування на соціальні заходи – пенсійне забезпечення та соціальне страхування визначають за встановленими чинним законодавством нормами.

- Інші прямі та загальновиробничі витрати – господарські витрати, що стосуються всіх напрямків діяльності сільськогосподарського підприємства, тобто затрати адміністрації та допоміжного виробництва.

Виробнича собівартість олійних культур на 70% складається з прямих матеріальних витрат, а стаття «Оплата праці» становить 4%. Аналіз структури прямих матеріальних витрат на виробництво соняшнику за 2016 р. показав, що 25% витрат приходить на мінеральні добрива, 21% - на насіння, 16% - нафтопродукти, 14% - оплата сторонніх послуг. За період дослідження частка статті «прямі витрати» зросла до 70%. Зростання зафіксоване по статтях: «мінеральні добрива» з 18 до

25%, «насіння» – з 16 до 21%. Зміна структури матеріальних витрат виробництва відбувається за рахунок скорочення частки статей: «оплата праці» - з 4,2 до 4%, «нафтопродукти» - з 18 до 16%, «відрахування на соціальні заходи» - з 7 до 4%. (Табл. 4). Це свідчить про процес інтесифікації аграрного виробництва, що відбувається за рахунок застосування сучасної механізованої техніки і підвищенню рівня землеробства, яка в свою чергу забезпечує раціональне та економне використання матеріальних ресурсів.

Таблиця 4 – Динаміка структури витрат на виробництво соняшнику в Україні, %

Статті витрат	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Прямі витрати, в.т.ч.	69,3	71,7	70
насіння і посадковий матеріал	16,4	16,3	21
мінеральні добрива	18,3	20,9	25
нафтопродукти	18,3	15,1	16
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	21,8	21,7	14
решта матеріальних витрат	25,3	26,0	24
прямі витрати на оплату праці	5,1	4,2	4,2
Інші прямі витрати, в т.ч.	25,6	24,1	26
амортизація необоротних активів	21,2	19,0	20
відрахування на соціальні заходи	7,2	6,3	4
решта прямих та загальновиробничих витрат	71,6	74,7	76
Всього:	100	100	100

Джерело: розраховано авторами на основі [19]

Важливий фактор економічної ефективності - ціна. Механізм ціноутворення в Україні не має регуляторних обмежень. Ціни формують ринок шляхом взаємодії попиту та пропозиції. Минулого року відмінено регуляцію та контроль цін навіть на продукти першої необхідності. На відміну від вітчизняного регулятора, в більшості розвинутих країн здійснюється контроль над рівнем цін на аграрну продукцію. На регулюванні справедливих відносин у продуктовому ланцюгу «виробництво-транспортування-переробка-фасування-зберігання-торгівля» побудовані ринкові механізми в розвинених країнах світу.

Ціни на сільськогосподарську продукцію – багатофакторний результат, який, зокрема, залежить від погодних умов: у неврожайні роки ціни зростають, а в урожайні – падають. У даному випадку маємо обернену залежність між виробництвом та інфляцією, яка не вписується в теорію інфляційного стимулювання. Те саме можна сказати і про

національну економіку в цілому в періоди кризи, наприклад, у згадану нами добу купоно-карбованця. Сільському господарству інфляційний процес не вигідний. Галузь мало монополізована і програє цінові перегони іншим секторам економіки. За 17 років існування гривні лише в п'яти випадках індекс цін галузевої реалізації перевищував відповідний показник цін придбання. У цілому ж за весь гривневий період у сільському господарстві України ціни реалізації зросли у 7,5 рази, а ціни придбання – у 9,7 рази.

Стосовно соняшнику, протягом 2014-2016 рр. зафіксовано зростання мінімальних і максимальних цінових позицій на соняшник на внутрішньому ринку. Мінімальні закупівельні ціни на соняшник зросли від 3200 до 9800 грн/т, а максимальні ціни – від 6200 до 11300 грн/т у 2015 р. Зазначимо, що за результатами 2016 р. цінові позиції олійних культур змінилися і на першу позицію повернувся соняшник замість ріпаку, який тримав «першість» три роки поспіль (рис. 2).

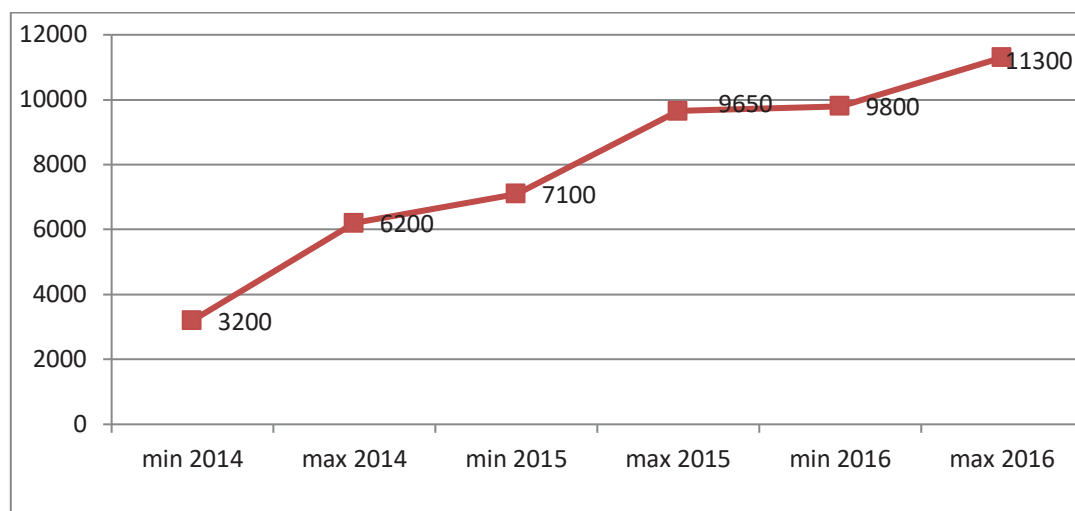

Рис. 2 Мінімальні та максимальні ціни на соняшник у 2014-2016 рр., тис. грн./т
Джерело: розраховано авторами на основі [20]

Головний недолік системи цін, в умовах якої діє аграрний сектор – її нездатність забезпечити стабільність показників рентабельності виробництва у часі. Так, 2013 і 2014 рр. були приблизно однаковими за природними умовами і виробничими результатами, але у 2013 р. рентабельність усіх сільськогосподарських підприємств сягала 11,2%, а у 2014 р. – 25,9%. Стабілізувати цінові коливання покликаний Аграрний фонд, але поки що він малоефективний, що особливо видно за розмахом варіювання річних цін на окремі продукти. Так, у катастрофічно неврожайному 2003 р. рентабельність зернових і зернобобових культур

дорівнювала 45,8%, а у рекордно врожайному 2013 р. вона опустилася до 1,5%. Світовий досвід і власні потреби говорять про необхідність організації державними інституціями широкомасштабних фінансових і товарних інтервенцій як про суто ринковий метод цінового регулювання.

Другий важливий напрям удосконалення діючого аграрного цінового механізму – зближення рівнів рентабельності виробництва окремих продуктів і посилення дії закону середньої норми прибутку в підгалузях аграрного комплексу.

Багато років поспіль для сільськогосподарських підприємств України збитковим є виробництво яловичини, птиці, баранини, вовни. І хоча державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм цінових доплат зростає, форми її спрямованості поки що залишають в аграрному виробництві значні зони збитковості. В умовах інтенсивної інфляційної тенденції рентабельність – результат динаміки витрат і цін виробників [16, С. 61].

Висновки. Олійно-жировий комплекс України займає вагоме місце у світовому виробництві олійних культур, забезпечуючи при цьому 45% експорту країни. Особливостями розвитку олійно-жирового сектору за останні роки є перехід від експорту насіння соняшнику до експорту продукції переробки соняшнику (олії нерафінованої), значне збільшення виробництва соняшнику та сої, скорочення ринку ріпаку, нарощення споживання соєвого шроту [17].

Олійний бізнес привабливий для сільськогосподарських виробників і інвесторів завдяки унікальній сировинній базі. Україна – єдина країна на Північній півкулі із стабільно великими надлишками соняшнику. До того ж, на відміну від країн СНД, держава не регулює структуру посівних площ. Дослідження ринку олійних культур показали ряд проблемних питань: невідомість затверджених аграрних державних програм; відсутність довгострокової стратегії розвитку у сфері сільського господарства на державному рівні, зокрема в сфері насінництва; нівелювання програм пільгового кредитування аграріїв; невизначеність на ринку землі та пов'язане з цим небажання ризикувати з «довгими» проектами, тощо. Внаслідок такої державної аграрної політики виробнича діяльність аграрних підприємств направлена тільки на ті культури, що забезпечують отримання прибутку з мінімальним рівнем собівартості в короткостроковій перспективі. Це відображається в двох-

або трипільній сівозміні з вирощування зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю) та соняшнику, а інші культури взагалі не включаються у сівозміну. Також аграрії не зважають на помірне зниження родючості ґрунтів після щорічного вирощування соняшнику, ріпаку, тобто не додержуються системи сівозміни [18, С. 53].

Отже, вирощування соняшнику в Україні економічно вигідно для суб'єктів господарювання. На сьогодні виробництво цієї культури є одним із найперспективніших видів економічної діяльності в аграрному секторі країни, що приносить стабільно високий прибуток. Нижча собівартість при найвищій ціні у порівнянні з іншими олійними культурами пояснюють популярність культури соняшник і щорічне зростання виробничих показників цієї культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусева І.Ю. Інтелектуальні ресурси в процесі формування частки ринку підприємств олійно-жирової промисловості / І.Ю. Гусева // Агросвіт. – 2013. - №6. – С.65-68.
2. Гусева І.Ю. Особливості формування інтелектуальних ресурсів підприємств олійно-жирової промисловості в зовнішньому середовищі їх функціонування / І.Ю. Гусева // Агросвіт. – 2013. - №5. – С. 49-52.
3. Аранчій В.І. Сучасний стан і перспективи розвитку виробництва та переробки олійних культур в Україні / В.І. Аранчій, І.В. Перетяцько // Економічний вісник Донбасу. – 2013. - №2(32). – С. 145-151.
4. Кузьминська Н.Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України / Н.Л. Кузьмінська // Економіка АПК. – 2011. - №12. – С. 161-165.
5. Тонюк М.О. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва насіння олійних культур у регіоні / М.О. Тонюк, С.М. Концеба // Економіка АПК. - 2015. - №3. - С. 28-33.
6. Шайко О.Г. Шляхи підвищення ефективності виробництва олійних культур на регіональному рівні/ О.Г. Шайко, С.М. Концеба // Економіка АПК. - 2013. - №5. - С. 31-37.
7. Новосолов А. Олійні: на що поставити? / А. Новосолов // The Ukrainian farmer, березень, 2016. – С. 90-92.
8. Саква О.В. Формування структури виробництва на ринку олійних культур / О.В. Саква // Агросвіт. – 2009. - №12. – С. 30-32

9. Чехова І.В. Економічна ефективність виробництва основних олійних культур в Україні / І.В. Чехова, І.О. Кислицька, Т.З. Таранюк //Економіка та підприємство. - 2012. - №3. - с. 127-132.
10. Потриваєва Н.В. Ефективність виробництва і розвитку ринку олійних культур в Україні. Електр. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35504/02-Potrivaeva.pdf?sequence=115>.
11. Тартаковський О. Олійна культура №1 / О. Тартаковський // Аграрний тиждень. – 2014 - №13 (286).
12. Пузік В.К. Стан і перспективи вирощування та формування ринку соняшнику в Україні/ В.К. Пузік, В.М. Петров, Я.В. Бабарика // Посібник українського хлібороба. – 2014. - № 2. – С. 46-50.
13. Platonova A. Ukrainian market of sunflower seed - threats and prospects [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/en/exclusive/topic/1014389#.VIbtfcckl2M8>.
14. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. - №8. – С. 3-10.
15. Боднар О.В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію рослинництва в умовах невизначеності та ризику / О.В. Боднар // Економіка та управління АПК; зб. наук. праць БНАУ. 2015. - №1 (119). – С. 33-35.
16. Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий комплекс в умовах інфляції. Економіка України. 2016. №2. С. 52-67.
17. Устік Т.В. Підвищення конкурентоспроможності виробництва олійних культур сільськогосподарськими підприємствами [Текст] // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. «Фінанси і кредит». – 2013. - №1.
18. Чехова І.В. Вітчизняний ринок льону / І.В. Чехова, С.А. Чехов, М.П. Шкурко // Науковий журнал «Економіка України». – 2017. - №1. - С. 52-63.
19. Електронний режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Електронний режим доступу: http://pda.apk-inform.com/ru/left_menu/statisticsgrain